

3. Szókratész, Platón idealista bölcselete.

- **Szókratész** (i. e. 469-399): Athénban élt, itt halálra ítélték hamis vádak alapján, miszerint megrontja az ifjúságot és nem hisz a „hagyományos” istenekben; Platón mestere, akivel együtt a legnagyobb hatású görög filozófusok közés tartozik; kettejük filozófiáját együtt célszerű megtárgyalni, hiszen Szókratész kizárólag beszélgetve tanított, tanítását nem foglalta írásba, gondolatvilágát elsősorban Platón dialógusaiból, P. értelmezésében ismerjük; Szókratész tevékenységét a filozófiatörténetben korszakhatárnak tekintik; a preszókratikus filozófusok érdeklődésének középpontjában: a kozmosz, a természeti világ; Sz: etika és logikai-episztemológiai kérdések, (ennyiben hasonlít a szofistákhoz, de ezekkel szemben:) Sz. nem foglalkozik retorikával, inkább kérdez, mint oktat
- **tanítását** kb. így lehet összefoglalni: a) feltételezi, hogy létezik **objektív** etikai mérce → az ember feladata az **igazság keresése**, az erkölcsi igazság (hogyan mi a jó és mi a rossz) megismerése az emberi boldogság egyik feltétele → a helyes, **erényes** viselkedés a **tudás** egyik formája, tanulással elsajátítható → az erény belátásból fakad (nem a szokás, hagyomány vak követése); az emberi ész tág fogalma: az ész magába foglalja a lelket, az akaratot; b) tudatában volt annak, hogy nem tud semmit – ezt hangoztatta és kérdezett, a beszélgetés során kiderült, hogy Sz. többet tud, mint az, aki tudósna tartotta magát, mert tudja, hogy nem tud semmit → **tanácstalanság** (aporia) után: ösztönzés valódi tudás megszerzésére; Sz. leleplezte azokat, akik a szellemi-politikai életben nagy tekintélynek örvendtek; a hatalom gyarapítására irányuló szónoki ügyességgel és a hamis látszattal (tehát a szofistákkal) szemben megalapozott tudásra és életre törekedett, ehhez segítette hozzá kortársait kérdéseivel, kritikájával; fontos: az önismeret, mert az igaz és helyes egyetemes törvénye az ember lelkébe van írva (lelkiismeret); c) a tudást megalapozott meghatározás, **definíció** által lehet megszerezni: miről beszélgetünk? mit jelent pl. a bátorság fogalma? a helyes definíciót **indukciós** eljárással nyerhetjük: az egyes esetekből, tapasztalatokból következtetünk az általános fogalomra, tételre; pl. mikor tapasztalunk bátor viselkedést? → Szókratész emberformáló, **nevelő**, a jó, azaz helyes életre nevel, „bábáskodik” egy új életmód megszületésénél, kinyitja az emberek szemét a tudatlanság és a hamisság felett (a hagyomány és megszokás kritikája); az

igazság felé, az emberhez méltó élet felé vezeti az embert, az európai humanizmus előfutára, a filozófus mintaképe

- **Platón** (i. e. 427-347): Szókratész tanítványa, Athénban élt, itt megalapította iskoláját, az ún. Akadémiát, amely az i. e. 1. századig a filozófia meghatározó közontja maradt, de i. sz. 6. századig működött; P-nek nagyon fontos szerepe van az európai filozófiában: a filozófia és részterületeinek meghatározásában, az alapvető kérdések megfogalmazásában („a filozófiatörténet nem más, mint lábjegyzet P. filozófiájához”); Sz. beszélgetéseiből kiindulva létrehozza a filozófiai párbeszéd, **dialógus** formáját, P. irodalmilag is kimunkált és viszonylag könnyen érthető dialógusaiban általában Sz. az a beszélgető partner, aki a beszélgetést irányítja, általában kérdés-felelet formája van (a dialógus egyben tudományos **módszer**: a mester kérdez, a tanítvány válaszol; általános felépítés: célkitűzés → alaptétel → ebből kiindulva a kívánt tétel bizonyítása); P. sok művet írt (dialógusok és néhány levél) és ezek fenn is maradtak; P. első dialógusai +- hiteles beszámolók Sz. beszélgetéseiről, később Sz. szájába adja saját gondolatait, pl. legfontosabb művében: az *Állam*-ban
- **Platón idealizmusa** (a tulajdonképpeni valóság, a valódi létező mint **eszme**, **idea**): már a két preszókratikus: Hérakleitosz és Parmenidész is azt vallották, hogy a tapasztalati, empirikus valóság csupán látszat, délibáb és a látszat mögött meghúzódó valódi alapot keresték, amit **változó sokféleség**ként (Hérakleitosz) vagy a **változatlan egység**ként (Parmenidész) írtak le → ezek nagyon általános alapelvek a létezéssel kapcsolatban; mindkettőjüknek igaza van a maga módján: a valóság egyszerre sokféleség és egység → hogyan függ össze az érzékelhető sokféleség (látszat) és elgondolható egység (igazi valóság)? hogyan is ismerjük fel a dolgokat a világban? **példa**: látunk egy széket: színek, formák stb., érzékszerveinkkel érzékelünk, más irányból látjuk, látunk egészen más székeket, az érzékelt jelenség mindig változik (**sokféleség**), mégis tudjuk, hogy „szék” → valami nem változik (**egység**): az, hogy „szék”, az érzékelt dolog **lényege**: nem a lényegét érzékeljük, hanem csak a színeket, formákat (→ **fogalom** tartalma)
- **barlang hasonlat**: a hétköznapi tapasztalat kritikája: árnyképek, a Nap fényében látható dolgok, a Nap [szövegrészlet az *Államból* (Politeia)]
- Platón szerint a valóság két részre oszlik: a barlang hasonlat árnyképei → az **érzéki, érzékelhető világ, a látszat**; anyagi, testi, az érzékszerveink által

megismerhető, a tapasztalati világban megmutatkozó **jelenségek** (phainomena) világa, szüntelen változás, keletkezés, elmúlás

- a barlang hasonlat szerint a napfényben látható dolgok → **a valódi lét, a szellemi világ**, az **eszmék, ideák** világa, amely változatlan, örök, a jelenségek alapjául szolgál; megismerése (episztémé) a szellemünkkel, ill. gondolkodásunkkal, eszünkkel történik: a tulajdonképpeni létező megérthető, nem érzékelhető
- hogyan lehetséges a valódi lét **megismerése**? P. felállít egy harmadik létezőt, valóság tartományt: **1)** az érzékelő ember, **2)** az elénk táruló [valódi] dolgok, a jelenségek [alapja: azért valódi és azért alapja, mert a dolgok részesülnek az ideákban], **3)** az **ideák** (az egy fajtahoz tartozó dolgok közös lényege) amiket összefog a jó és a szép ideája, az ideák ideája: az abszolútum, isten (= a nap); a megismerést lehetővé tevő összefüggést P. két mítoszsal írja körül (nem érvelés):
- az **emlékezés** mítosza: az emberi lélek az ideákkal rokon, mielőtt testbe költözött, az ideákat szemlélte, látványukat elhomályosította a test érzéki világa; ha a lélek kiszabadul az érzékek hálójából és megtisztul (katharszisz), akkor lehetséges az emlékezés (anamnézisz) az ideákra = megismerés (elméleti, az ész által)
- a **teremtés** mítosza: a kozmoszt a világ megformálója alkotta, a természeti dolgokat az ideák (=arkhé) mintájára alakította ki, ezért a természeti dolgok „részesednek” az ideákból (methexisz), tőlük kapják a lényegét és a létezést, mert azok képmásai → a valódi lét megismerése azért lehetséges, mert az emberi szellem, ill. lélek és a dolgok valódi léte az ideákban összetartozik
- a **platóni háromszög**: **1)** ember / én / szubjektum **2)** világ / dolog / objektum **3)** isten / eszme / abszolútum; **1**→**2**: érzékelés, **1**→**3**: emlékezés, **3**→**2**: részesedés
- a barlang hasonlat és a platói háromszög a filozófia alapvető kérdéseit veti fel, a különböző filozófiai szemléletek, elméletek a következő három csoport (minimum) egyikébe sorolható: **1) a dologból kiinduló filozófia**: a jelenségekből indul ki, az ezek alapjául szolgáló léte kérdezi rá: a tapasztalás feltételei a nem-énben (az emberen kívül) → Arisztotelész, **2) az én-ből kiinduló filozófia**: a tapasztalás feltételei az énben, a tapasztalás alanyából indul ki, a tapasztaló embert vizsgálja → Kant, **3) az eszméből filozófia**: az eszméből kiindulva kutatja a tapasztalás feltételeit, az abszolút valóság felől közelítve együtt gondolja el a létet és az embert → Hegel
- a platóni háromszög gyakorlati, **etikai vonzata**: a barlangból ki kell szabadulnom! nem szabad átadnom magam az érzéki hajlamaimnak, ösztöneimnek; az

emberhez méltó lét abban rejlik, hogy a szellem, az ész uralkodik az érzékeken (ezekre is szükség van); az érzékek fogságából kiszabadult szellem a jó ideája felé tör, a szabad ember saját észszerű belátása szerint él → platon államelmélete:

- **politikai filozófia** = államelmélet: hogyan működik jól az állam? melyik a legjobb társadalmi berendezkedés? (gör. *politika* = államügyek → politika: a közös ügyekkel való foglalkozás)
- P. felsorolja az alapvető **államformákat** (ma sem lehetne ezeket jobban leírni): a politikai hatalmat 3 féle módon lehet gyakorolni, attól függően, hogy hányan gyakorlják azt: **1)** egyeduralom: zsarnokság, **2)** egy kis csoport uralma: oligarchia (a gazdagok uralma), **3)** népuralom: demokrácia; mind a 3 államformára érvényes: jobb, ha **törvények**, mindenkire egyaránt vonatkozó szabályok szerint működik, mint törvények nélkül, önkényesen; a törvények merevek ugyan, de ellensúlyozzák az uralkodók hibáit; P. kritikája: az **oligarchiában** a gazdagok uralkodnak és nem a hozzáértők, a gazdagok csak a nyereszkesedéssel törnek a fejüket: profit és a gazdagság a legfőbb célok: a társadalom kettészakad gazdagokra és szegényekre → amikor a szegény tömegek fellázadnak és megszerzik az uralmat: **demokrácia**, legfőbb célja a szabadság, de ezt túlzásba viszi, már nincsen tekintély és kötelesség: pl. a fiatalok nem tisztelik a tanárokat, időseket, mindenki a kedve szerint él és a szórakozást keresi; a balga tömeg uralkodik, nem a hozzáértők; az oligarchia bukását a telhetetlen pénzvágy idézi elő, a demokráciáját a telhetetlen szabadságvágy → a túlzott szabadság átcsap a **zsarnokságba** (a zűrzavarban, káoszban mindenki rend után vágyik): a tömeg a rend kedvéért kiszolgáltatja magát egy keménykezű vezérnek, a mindenható népvezér azonban megittasodik a hatalomtól, félrevezeti az embereket és koholt vádak alapján elítél, kivégeztet embereket (lásd: koncepciós perek pl. a kommunista diktatúrában) → kérdés: hogyan nézne ki egy jól működő állam?
- **a tökéletes, igazságos állam**: mint az egyes embernél: az ész, az észszerűség uralma az indulatok és testi hajlamok felett → a bölcsök uralma az indulatos katonák és a testi élvezetet kereső tömeg felett: 3 csoport: 1) parasztok, kézművesek, kereskedők 2) örök, katonák 3) filozófus-uralkodók; hosszú, átfogó **nevelés** után kiválasztás egyes csoportokba; felső két csoportban nincs magántulajdon és család → vagyon- és partnerközösség; az alsó csoportban nincs politikai beleszólás; P. számára mindig a **polisz**, a görög városállam a

viszonyítási alap, a keret, amiben gondolkodik; P. látja a veszélyeket, amik fenyegetik a polisz: önös érdekek, diktatúra, mert széthullóban van a közös hagyomány, amely összetartotta a közösséget és biztosította a társadalmi rendet → a **hagyomány** helyét az **ésszerűségnek** kell átvennie, hogy elkerülhető legyen a zűrzavar, a káosz, az anarchia (lásd Szokratészt: hagyomány helyett belátás) → ami ésszerű, az egyben **igazságos** = ami az általános jót, az egész közösség javát, a **közjót** szolgálja (nem egyéni érdekeket)

- P-nél szoros **összefüggés** van az **etika** és a **politika** között: etika → helyes cselekvés = cselekvő erény = az ész szerinti tudatos élet = a közösség javát és egyszerre a (valódi!) személyes boldogságot szolgáló cselekvés; az erény csak a közösségben tud cselekedni, megvalósulni, sőt kialakulni is csak itt tud: az etikus viselkedésre csak a közösségben lehet az embereket ránevelni; másrészt a közösség csak akkor tud megmaradni, ha tagjai etikusan, az erény szerint élnek → a politika egyrészt rászorul az etikus életmódra, másrészt a politikai berendezkedésnek biztosítania kell az etikus magatartás kialakulását és megvalósulását (nagyon aktuális!)
- „**plátói szerelem**”: érzékiség nélküli vonzódáson alapuló szerelem; honnan ered ez a felfogás? a görög mitológiában Erósz a nemi szerelem, a szexuális kapcsolat istene, Aphrodité, a szerelem istennőjének a fia; Platón *A lakoma* című művében Erósz a féfiúi nemzőerőt testesíti meg: a testi és szellemi nemzőerőt és egyben a szépség és a bölcsesség szerelmét; P-nél Erósz egy olyan erő (démon), ami az embereket az igaz, jó és szép felé irányítja és a férfi halhatatlanság utáni vágyának a forrása (halhatatlanság a testi és szellemi gyermekek által); a platóni Erósz tehát a legfőbb jóra, a barlanghasonlat napjára, a legfőbb, abszolút ideára, az ideákat fénnel elárasztó jó és szép ideájára irányítja az embert (a szex ennek a felemelkedésnek csak az elején áll)